

УДК 324(477.8)“1946”

ЗАХОДИ РЕЖИМУ З ПІДГОТОВКИ ВИБОРІВ ДО ВР СРСР 9 ЛЮТОГО 1946 РОКУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ТА РЕАКЦІЯ НАСЕЛЕННЯ

Стасюк О.Й.

Інститут українознавства імені І. Крип'якевича
Національної академії наук України

У статті висвітлено окремі організаційно-технічні аспекти підготовки виборів до ВР СРСР 1946 року у західноукраїнських областях УРСР. Вказано на складну суспільно-політичну ситуацію у регіоні та труднощі влади з проведенням передвиборчих заходів. Продемонстровано протидію владним заходам з боку представників націоналістичного підпілля. Показано негативне сприйняття виборчого процесу місцевим населенням, яке оцінювало радянську демократію крізь призму європейських демократичних стандартів.
Ключові слова: радянська демократія, вибори до ВР СРСР, повоєнний період, ОУН і УПА.

Постановка проблеми. Гостра потреба реформування представницької системи влади незалежної України викликає в суспільстві посилений інтерес до історичного досвіду проведення виборів. У цьому сенсі важливого значення набувають радянські виборчі практики, які десятиліттями формували електоральне мислення населення колишнього СРСР. Радянська псевдо демократія позбавляла людей реального вибору, робила їх пасивними учасниками процесу, що до сьогодні негативно позначається на електоральній активності значної частини населення України та якості їхнього вибору. Подальше вдосконалення функціонування демократичних інститутів країни неможливе без урахування цих факторів та причин, що їх породили, що й зумовлює **актуальність дослідження.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню радянської представницької гілки влади в СРСР присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Вчені звертали увагу на юридично-правові аспекти організації та перебігу виборчого процесу [4; 19], роль виборів в системі політично-пропагандистських кампаній режиму [8], вплив радянської демократії на свідомість населення [12] тощо. Вибори в Українській РСР стали предметом зацікавлення передовсім українських вчених [1; 2; 21]. Вони акцентують увагу на анти демократичності процесу, його абсолютній підконтрольності партійним органам, ритуальній стороні волевиявлення та ін. Особливо багато праць висвітлюють проведення виборів за часів сталінщини, коли влада поєднувала виборчі практики з карально-реперсивними акціями [5]. Однак, комплексні дослідження на вказану тематику розглядають проблему лише з юридичного чи історико-правового боку. Тому її наукова актуальність зберігається.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри великий масив праць на досліджувану тематику, проблемним залишається деталізований аналіз певних аспектів організації та проведення виборів у окремих регіонах колишнього СРСР, що заважає відтворити цілісну картину процесу. Проте саме такий підхід до проблеми дозволяє виявити несподівані закономірності у перебігу виборчого процесу та нові підходи до оцінювання радянської виборчої системи загалом.

Метою статті є висвітлити невідомі аспекти перебігу виборів до ВР СРСР у лютому 1946 року

у західноукраїнських областях. Показати владні заходи, спрямовані на організацію виборчого процесу, та реакцію населення.

Виклад основного матеріалу. Першим повоєнним виборчим кампаніям в УРСР влада надавала особливого значення. Одностайна підтримка населенням блоку комуністів і безпартійних мала стати доказом доведеної могутності режиму та надихаюче вплинути на виснажений війною соціум. Тож, незважаючи на скрутні повоєнні часи, вибори заповідалися як «всенародне свято»: «День 10 лютого 1946 року повинен стати днем всенародного свята трудящих Радянського Союзу, демонстрацією їх єдності і згуртованості навколо партії Леніна-Сталіна» [9, с. 15], – зазначалося у «Зверненні ЦК Всьогосоюзної комуністичної партії (більшовиків) до всіх виборців...». Газети зарясніли публікаціями про найдемократичнішу в світі сталінську Конституцію та щасливих громадян, які з величезним піднесенням готуються зустріти день виборів до ВР СРСР.

Проте, газетна дійсність мало нагадувала реальний стан організації виборчого процесу в УРСР. Виснажені голодом та іншими повоєнними нестатками громадяни майже не виявляли зацікавлення виборами, які, як вони уже встигли переконалися, жодним чином не впливали на поліпшення якості життя в країні. Матеріали спецслужб фіксують численні випадки пасивного протесту та активних дій громадян, спрямованих на зрив виборчого процесу. Зокрема, по Українській РСР з 10 жовтня 1945 року по 10 лютого 1946 року органами НКДБ за перешкоджання виборам було заарештовано 717 чол., з них у східних областях – 242, західних – 475 [7, арк. 80].

Значно складніша ситуація у західноукраїнському регіоні була пов'язана з домінуванням тут антирадянських настроїв та діяльністю національно-визвольного руху під проводом ОУН і УПА, який активно перешкоджав радянській краю та загрожував поширитися на інші регіони УРСР. На момент проведення перших повоєнних виборчих кампаній конфлікт між владою і населенням сягнув апогею, а кількість жертв з обох сторін не залишала шансів на його мирне врегулювання. Тож, коли на більшості території Української РСР громадяни добровільно, хоча й без ентузіазму, включилися у виборчий процес, – західні українці його масово бойкотували. Бойкот виборів місцевим населенням у західно-

українських областях не вписувався у широко розрекламовану ідеологему про стабільність політичної системи СРСР та політичну монолітність радянського суспільства, тож, владі будь-що треба було залучити західних українців до виборчого процесу.

Підготовка та проведення виборів у західноукраїнських областях були взяті владою під пильний контроль. Успішний перебіг виборчої кампанії тут незмінно ув'язували з проведенням радянських заходів та ліквідацією націоналістичного підпілля. Зокрема, Постанова Пленуму ЦК КП(б)У від 14 грудня 1945 р. зобов'язувала партійні та радянські організації регіону посилити агітаційно-виховну та пропагандистську роботу серед населення, рішуче викривати усілякі спроби ворожих елементів перешкодити успішному проведенню виборів [16, арк. 20, 25]. Від ЦК КП(б)У, обкомів, райкомів та крайкомів КП(б)У в райони і села були скеровані тисячі працівників партійно-радянського і комсомольського активу для допомоги у організації виборчої кампанії та проведення масової політичної роботи на виборчих ділянках. Основними агітаційними гаслами стали: «визволення західних українців від польсько-панської неволі» та «возз'єднання українських земель в рамках УРСР».

Незважаючи на посилену увагу до західноукраїнського регіону з боку влади, тут не вдалося налагодити виборчий процес у повному обсязі. У містах, де вплив ОУН був слабкішим, чиновники за допомогою військових та адміністративних чинників зуміли залучити мешканців до виборчого процесу, створивши видимість підтримки ними владних заходів. Однак, у багатьох селах не лише не проводилося жодної роботи стосовно підготовки виборів, – там навіть радянської влади не існувало, адже з моменту звільнення від нацистів і до дня виборів у цих населених пунктах ніхто з керівних працівників області чи району не з'являвся. Посадовці панічно боялися виїжджати на села через страх бути знищеними повстанцями. Зокрема, випадки відмови окремих уповноважених під різними претекстами (відсутність одягу та взуття, транспорту, страх перед бандерівцями) їхати на наради у села були зафіксовані у Бурштинському, Більшевіцькому, Рогатинському районах Станіславської області [22, арк. 10]. У результаті за два тижні до проведення виборів лише на Дрогобищині у 76 населених пунктах не було створено навіть виборчих дільниць, а у 18 селах прийшлося щойно встановлювати радянську владу (обирати голів сільрад та роз'яснювати їм їхні обов'язки) [20, арк. 3–20 (3032–3051)].

Передвиборча агітація і пропаганда не знаходили відгуку в середовищі західноукраїнського суспільства. Західні українці чітко усвідомлювали анти демократичність радянських виборчих практик, а тому відмовлялися брати участь у передвиборчих заходах, ігнорували збори та мітинги, які влада проводила з метою агітації за висуванців від блоку комуністів та безпартійних, критично ставилися до змісту передвиборчої пропаганди. У с. Юшківці на Львівщині під час мітингу селянин Микола Йордань, відповідаючи на слова керівника райвиконкому, який вихваляв дії радянської влади та закликав селян голосува-

ти за ставлеників партії, сказав: «Ви, товаришу, усі гарно пишете і говорите, але на тім не кінчається. Ви дальше ходите, рабуєте, робите облави, стріляєте наших людей. Вас уже не тільки люди, але й собаки бояться. І ви хочете, щоб люде голосували?» [6, арк. 286]. Представники режиму почувалися безсилим перед поставою населення, яке рішуче ігнорувало режимні розпорядження.

Активізувати роботу на селі представники режиму розраховували за допомогою розміщення там військових гарнізонів, які, починаючи з 10 січня були розташовані у кожному населеному пункті регіону. Начальник політичного управління Прикарпатського військового округу генерал-майор Л. Брежнев, доповідаючи про ситуацію з виборами на території Станіславської, Тернопільської та Чернівецької областей секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову, зазначав, що у багатьох селах лише з приходом військових розпочалась робота з роз'яснення «Положення про вибори до Верховної Ради СРСР» та утворення виборчих дільниць, адже нарешті партійний та радянський актив змогли працювати, не побоюючись нападів бандитів [15, арк. 23].

Однак, наявність військових лише посилила антирадянські настрої у регіоні, підкресливши окупаційний статус радянської влади, що активізувало спротив людей. Сільська адміністрація та члени виборчих комісій саботували роботу по підготовці виборів з наказу підпільників ОУН, які, незважаючи на «велику блокаду» знаходили способи підтримувати зв'язок з населенням. Передвиборчі збори та мітинги, які, за задумом влади, мали відігравати чи не найважливішу роль в системі виборчих кампаній (з огляду на пропагандистську складову), у західноукраїнських областях проходили неорганізовано та з мінімальною кількістю учасників. Частими були випадки, коли районне начальство, приїхавши у село для проведення мітингу, заставали у приміщенні клубу лише сільську адміністрацію або сторожа. Наприклад, 23 січня 1946 року через брак учасників було зірвано мітинг у с. Ракова на Станіславщині, а 3 лютого 1946 року – у с. Рогізно Яворівського р-ну Львівської обл. [17, арк. 295 зв.] Передвиборчі збори масово ігнорувало також населення Тернопільської обл., де представники влади годинами очікували на прихід селян і врешті-решт «з нічим від'їздили до р-ну» [3, арк. 53]. На Премишлянщині та Поморянщині (Львівська обл.) представникам влади вдавалося зібрати на мітинги не більше 15–30 чоловік [6, арк. 287].

У багатьох селах чиновники не могли сформувати виборчих комісій, адже селяни відмовлялися брати участь у їхній роботі. Виходячи із ситуації, уповноважені по виборах самі призначали склад комісій з числа сільської адміністрації та випадкових громадян, часом навіть не ставлячи останніх до відома. Наприклад, у селах Хоросниця та Соколя Судовошиянського р-ну на Львівщині районне начальство, після кількох невдалих спроб зібрати людей на збори, призначило виборчу комісію у складі 9 та 11 чоловік, на яких вказав голова сільради [18, арк. 54].

Незадовільно проводилася робота із укладанням списків виборців. Незважаючи на те, що згідно «Положення про вибори...» списки виборців мали бути готові й вивішені для ознайомлення

за 30 днів до дня голосування, у багатьох населених пунктах ця робота затримувалася. Факти масового невнесення громадян у списки виборців через неуважність реєстраторів чи прихований саботаж були зафіксовані у Мельнице-Подільському, Пробіжнянському, Заложцевському та ін. районах Тернопільської обл. [18, арк. 54]. Траплялися випадки, коли окремих громадян заносили до списків двічі або реєстрували неповнолітніх осіб. А у м. Тернополі реєстратором Чаплинською було внесено у списки виборців прізвище військовополоненого німця... [11, арк. 41 зв.].

Укладання списків виборців затягувалася також через активну протидію повстанців, які закликали селян не реєструватися, нищили уже виготовлені списки. Лише у Рогатинському р-ні Станіславської обл. наприкінці 1945 року відділи УПА спалили списки виборців у 7-ми сільрадах [13, арк. 7-8]. Масовим було явище, коли голови сільрад за наказом провідників ОУН зумисне затягували роботу з укладання списків виборців або реєстрували громадян під вигаданими прізвищами. Зокрема, таке явище мало місце у районах Станіславської обл. У селі Гренивка Богородчанського району голова сільради не вніс до реєстру виборців понад 100 мешканців, а натомість вписав 30 невідомих осіб. У с. Небилівка Перегінського району було внесено до списків виборців 40 вигаданих прізвищ, а загалом по Перегінському р-ну вписано 150 «мертвих душ» [14, арк. 7-8]. Через загальний саботаж справи укладання списків виборців уповноважені з району часто змушені були його виготовляти самі, використовуючи загальний реєстр мешканців населеного пункту, який зберігався у сільраді.

Офіційна звітність не відображала реального стану проведення передвиборчої роботи на місцях. Статистичні дані у інформаціях чи доповідних записках обкомів та райкомів, які стосувалися кількості передвиборчих зборів, агітаційних бесід із населенням та ін., як правило, завищували, адже вони водночас були показником ефективності роботи парторганізації, а отримувати нагінки від начальства ніхто не хотів. Проте навіть найбільш оптимістичні показники не могли приховати незадовільного стану передвиборчої роботи у західноукраїнських областях. У результаті, західноукраїнський регіон значно поступав-

ся решті областям УРСР за кількістю, а головню, за результативністю передвиборчих акцій.

Комплекс заходів, спрямований на організацію виборчої кампанії до ВР СРСР у західноукраїнських областях, не дав владі бажаного результату. Тому з наближенням дати виборів представники режиму все частіше вдавалися до застосування сили. Залунали погрози на адресу тих, хто відмовлявся брати участь у виборах. Зокрема, на зборах у с. Пронятин агітатори чітко заявили: «Хто не піде голосувати, вивезем його в Сибір» [10, арк. 54]. У багатьох селах працівники НКВС заарештовували голову та членів виборчих комісій, щоб ті не втекли в ліс, та тримали їх під вартою до дня голосування. Коли не заставали вдома голову виборчої комісії, то заарештовували його дружину і дітей, застосовуючи принцип збірної відповідальності. Масовими були випадки, коли енкаведисти заарештовували найавторитетніших господарів села, і шляхом погроз та застосування фізичної сили змушували їх дати письмову згоду на участь у виборах, розраховуючи, що за їхнім прикладом проголосує все село. Однак, населення продовжувало бойкотувати виборчий процес, що особливо яскраво виявилось у день виборів 9 лютого 1946 року.

Висновки. Політичні кампанії сталінської доби, до яких відносимо і вибори представницьких органів влади, відзначалися масштабністю, потужною пропагандистською складовою та величезною мобілізаційною здатністю. З їх допомогою влада успішно вирішувала низку проблем та завдань загальнодержавного значення, підкреслювала свій легітимний статус та нагадувала громадянам про відсутність у них будь-якої альтернативи. На момент проведення перших повосенних виборів багато політичних практик в СРСР стабілізувалися та почали діяти в циклічному режимі, не викликаючи помітного спротиву населення. Тож, проведення перших виборів у західноукраїнських областях повосенного періоду стало справжнім випробуванням для представників режиму, які звикли мати справу з лояльним населенням та не усвідомлювали до кінця причин, що змушували західних українців протестувати. Не зумівши схилити населення до співпраці, влада змушена була застосовувати силу, що затримало радянську організацію регіону на тривалий час.

Список літератури:

1. Бандурка О., Древаль Ю. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток: монографія / О. Бандурка, Ю. Древаль. – Харків, 1999. – 133 с.
2. Вайз Ч., Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду // Ч. Вайз, П. Кислий. – К.: Абрис, 2000.
3. Велико-Глубічівський р-н. Вибори у Верховну Раду СРСР 10 лютого 1946 р. і більшовицька підготовка до них // Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 13. – Спр. 37. – Т. 38. – Арк. 53.
4. Веденев Ю.А. та ін. Нариси з історії виборів та виборчого права: Навчальний посібник / Ю.А. Веденев. – Калуга: Калужський обласний фонд відродження історико-культурних та духовних традицій «Символ», 2002. – 690 с.
5. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Радянська демократія: вибори 1946 року / В. В'ятрович // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/analitika/radyanska-demokratiya-vibori-1946-roku.html>.
6. Додатковий звіт з т. зв. «виборів» у Верховну Раду СРСР. 1946 // ГДА СБУ. Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 38. – Арк. 286.
7. Докладная записка о проведенных органами НКГБ УССР мероприятиях по обеспечению выборов в Верховный Совет Союза ССР 1946. 21 лютого // ГДА СБУ. Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 564. – Арк. 80.
8. Заславский С. Первые послевоенные выборы 10 февраля 1946 года / Сергей Заславский // Журнал о выборах. – Москва, 2011. – № 2. – С. 51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cikrf.ru/about/library/journal/2011/n2/Saslavskiy.pdf>.

9. Звернення ЦК Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) до всіх виборців, до робітників і робітниць, селян і селянок до воїнів Червоної Армії та Военно-Морського флоту, до радянської інтелігенції. – К., 1946. – С. 15 // Науково-довідкова бібліотека ім. В. Стефаника.
10. Звіт провідників Велико-Глубічівського (тепер Зборівського) району Тернопільської області про ситуацію в терені під час проведення виборів до Верховної ради СРСР 16 лютого 1946 року // ГДА СБУ. Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 39. Арк. 54.
11. Звіт Тернопільського міському КП(б)У про підготовку і проведення виборів до ВР СРСР // Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 668. – Арк. 41 зв.
12. Кимерлинг А. Выполняют и лукавят. Политические кампании поздней сталинской эпохи / Анна Кимерлинг. – Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2017. – 210 с.
13. О бандитских действиях украинских националистов в ноябре-декабре с. г. и мероприятиях войск округа по ликвидации банд. 1945. 28 декабря // Центральный державный архив громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2958. – Арк. 7-8.
14. О подготовке к выборам в Верховный Совет СССР по Станиславской области на 17 января 1946 года // Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 449. – Арк. 36.
15. О ходе выполнения мероприятий по ликвидации банд украинских националистов. 1946. 27 сичня // ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2958. – Арк. 23.
16. Про політичну і агітаційно-масову роботу серед населення у зв'язку з підготовкою до виборів у Верховну Раду СРСР. 1945. 14 грудня // ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 690. – Арк. 20, 25.
17. Протокол в справі большевицького виборчого терору, фальшування і надуживання виборчого закону під час до виборів у Верховну Раду СРСР в дні 10 лютого 1946 року в селі Рогізно Яворівського району // ГДА СБУ. Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 38. – Арк. 295 зв.
18. Протокол в справі большевицького виборчого терору, фальшування і надуживання виборчого закону під час до виборів у Верховну Раду СРСР в дні 10.II.1946 р. в селі Хоросниця Судово-Вишнянського району // ГДА СБУ. Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 376. – Т. 39. – Арк. 54.
19. Словська І.С. Верховна Рада України в системі вітчизняного парламентаризму: конституційно-правове дослідження / Ірина Словська. – Дис. д-ра юрид. наук: 12.00.02, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О., 2014. – 539 с.
20. Стенограма зборів обласного партійного активу Дрогобицької парторганізації від 16 лютого 1946 р. // Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 5001. – Оп. 7. – Спр. 20. – Арк. 3–20 (3032–3051).
21. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 368 с.
22. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 46. – Спр. 1611. – Арк. 10.

Стасюк А.И.

Институт украиноведения имени И. Крипякевича
Национальной академии наук Украины

РЕЖИМНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ ПО ПОДГОТОВКЕ ВЫБОРОВ ВС СССР 9 ФЕВРАЛЯ 1946 ГОДА В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УКРАИНСКОЙ ССР И РЕАКЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация

В статье освещены отдельные организационно-технические аспекты подготовки выборов в ВС СССР 1946 года в западноукраинских областях УССР. Указано на сложную общественно-политическую ситуацию в регионе и трудности власти с проведением предвыборных мероприятий. Продемонстрировано противодействие властям со стороны представителей националистического подполья. Показано негативное восприятие избирательного процесса местным населением, которое оценивало советскую демократию с точки зрения европейских демократических стандартов.

Ключевые слова: советская демократия, выборы в ВС СССР, послевоенный период, ОУН и УПА.

Stasiuk O.Y.

Institute of Ukrainian Studies I. Krypiakewych NAS of Ukraine

THE EVENTS OF THE REGIME IN TERMS OF PREPARATION FOR THE ELECTIONS TO THE USSR VR ON FEBRUARY 9, 1946 IN THE WESTERN REGIONS OF THE UKRAINIAN SSR AND THE REACTION OF THE POPULATION

Summary

The article deals with the separate organizational and technical aspects of the preparation of the elections to the USSR VR in 1946 in the western regions of the Ukrainian SSR. The complicated social and political situation in the region and the difficulties of the authorities with holding the election campaigns are described. The opposition of representatives of the nationalist underground to events, organized by the authorities is demonstrated. The negative relation to the electoral process by the local population, which perceived Soviet democracy through the prism of European democratic standards, is revealed.

Keywords: Soviet democracy, elections to the VR USSR, post-war period, OUN and UPA.